

ՄՐՐԿԻ ՍՈՒՐԲԸ

I

Առաւօտ էր. Գայլատուայ լճակը դեռ չէր ազատուել վաղորդեան մշուշից, որ մի փոքր բարձրացած ջրի մակերևոյթից, թափանցիկ ամպի պէս հանդարտ կանգնել էր վերեւում, կարծես գոլարութեամբ էր բաժանւում իր յեղյեղուտ անկողնից, ուր անց էր կացրել գիշերը լճակի գրկում: Գարնանային առաւօտեան շողերով ողորդւած վճիտ լճակը գրաւիչ նազանքով ծփծփում էր հանդարտ, ծոյլ-ծոյլ շոյում էր իր կանաչադարձ ավերը, նման քնից նոր արթնցած գեղեցկուհու, որ կիսամերկ պառկած՝ ձգձգւում, յօրանջում է մեղմիւ և պչրանքով ցնցում, փռում է իր հարուստ վարսերը: Թեթև զեփիւնն անցնում էր ջրի մակերևոյթով, ալեակները իրար էին դիպչում և միեւնոյն անկողնում կողք կողքի պառկած չարածճի մանուկների պէս ասես քչփչում էին իրար ականջում, բաներ պատմում և ապա միահամուռ քրքջոց բարձրացնում: Ալեակների շարժումից ջրերի մակերևոյթի վրայ անթիւ, մանր պսպղուն օղակներ էին կազմւում, որոնք փրփրուն կնճիռների պէս փայլւիւում էին և խաղում արևի գրաւիչ շողերի երեսին:

Սպիտակ ձկնկուլները, վայրենի մեծ ու փոքր բադերը և այլ ջրային թռչունների մեծ բազմութիւն երամներով խաղում էին ջրերի վրայ, յուզում ալիքները,

իրանց առաւօտեան որսը կատարում, սուր ճիչերով խնդակցութիւն յայտնելով ծագող արեւին: Կարմրախայտ ձկները բազմաթիւ վտառներով խաղում էին ափերի մօտ, երբեմն երբեմն իրանց վարդադոյն թևերը ցոյց տալով արեւին կամ նրանցից մէկն ու մէկը ցատկում էր վեր ջրի մակերեսոյթից, կարծես ձկնկուլների ճաշակը գրգռելու համար մի վայրկեան պսպլում, ոսկեգօծւում էր արևի շողերի առաջ, ապա նորէն ծածկւում ջրերի վճիտ ծոցում:

Լճի կենտրոնում մշուշի միջից սևին էր տալիս կըղզին, մութ ու անձև զանգուած, որ կարծես լողում էր ջրերի մէջ, իսկ նրա դէմ ու դէմը, ցամաքի մի կտոր, երկարացած բազուկի պէս ձգուած մինչև լճի խորքը, կարծես աշխատում էր բռնել, դուրս քաշել ջրերի մէջ մնացած իր եղբօրը՝ կղզին, բայց ալիքները չէին թողնում, նրանք յուզւում ու խաղում էին երկսի մէջ, ասես հեգնելով նրանց անօգուտ ճիգերը: Հեռու արևելքում Մասիսը սպիտակափառ գլուխը բարձրացրած՝ իր չորս կողմի բլուրների և սարերի կատարների վրայից ասես աշխատում էր լճակին նայել, իր պատկերը տեսնել նրա վճիտ ջրերում, բայց իր անգորութեան մէջ գլուխը քաշ էր ձգել, մոռալուել ինչպէս մի վշտացած ծեր իշխան, որ առաջին անգամն է զգում գօրութեան թուլանալը: Բարդողեան լեռներն իրանց ալևոր մօր փէշերից բլունած մանուկների պէս իրար հրհրելով ձգւում, գալիս էին հիւսիսից. նրանց առաջապահները՝ Սինակայ սարերը արդէն գրաւել էին լճակի հիւսիսային ափերը և ոտները կախած ջրերի մէջ կարծես գոհութեամբ ժրպտում էին իրանց այս յաջողութեան համար և չարածճի կերպով ալիքների հետ խաղալով հեգնում էին յետ մնացած ընկերներին: Աւելի հեռու հարաւում՝ Սուկաւէտ ու Զրաբաշխ լեռները տիրութեամբ գիտում էին լիճն ու իր շրջակայքը և կարծես դժգոհ էին որ իրանց քոյրերի պէս չեն կարող գրկել, գուրգուրել այդ յեղյեղուկ գեղեցկուհուն, որի դալար մարմինը աղեղի պէս

կորացած, փարել էր շրջապատի լեռներին, կանաչազարդ ավերի մէջ նագելով հեռւմ էր մերթ մէկին, մերթ միւսին ժպտալով։ Օգը լի էր ցօղազարդ ու ծաղկաւէտ մարգագետիններից բարձրացող նուրբ անուշահոտութեամբ, ողջ շրջակայքը կարծես բուրմունք էր արտաշնչում։ Այդ ժամին գեղեցիկ էր և՛ ծովակը և՛ Մասիսի թիկունքից բարձրացող արևը և՛ ծաղկազարդ լեռներն ու ձորերը իրանց վաղորդեան մշուշով, որ նուրբ քողի պէս թափանցիկ ծալքերով պօղում էր ամեն ինչ։

Օրուայ այդ ժամին Արեգին գիւղից մի երիտասարդ գուրս եկաւ և հանդարտ քայլում էր դաշտերով դէպի լճակը։ Նա բարձրահասակ էր և գեղատեսիլ, գլխարկը ճակատի վրայ լծեցրած, շուրջը չէր նայում։ Գնում էր գլխակօր, խիստ մտադբաղ կերպարանքով։ Նա հասաւ լճին, անցաւ դէպի թերակղզին, առաջ անցաւ մինչև ծայրը, բարձրացաւ աւերակ վանքի քարերի վրայ և հայեացքն ուղղեց դէպի հեռու, դէպի շրջապատի լեռները։ Յետոյ նրան գրաւեցին զոյգ հաւալուսներ, որոնք փառահեղօրէն լողում էին կապոյտ ջրերի վրայ իրար գուրգուրելով քնքոյշ հպումով։

— Երանի՜ ձեզ, մրմնջացին նրա չրթունքները։

Թռչունները մի վայրկեան նայեցին այս մարդուն, նա անշարժ նստած էր, ուստի շարունակեցին իրանց օրսը։ Նրանց բաց վարդազոյն փետուրները փայլում էին արևի շողերի տակ և իրանց ցցունքազարդ գլուխներն անգաղար ներս էին թաղում ջրերի մէջ, տափակ լայն կտցով բռնում էին ձկները, ապա բարձրացնում դէպի վեր իրանց պարանոցը, պահում ուղղահայեաց, ձուկն ընկնում էր կոկորդի տակի լայն, դեղնաւուն պարկի մէջ, և կրկին թաղում էին գլուխները ջրերի մէջ։ Նրանցից հեռու բազերի երամները օրօրում էին ալիքների վրայ կամ իսպառ կորչում էին ջրերի տակ, մի այլ տեղում խմբով յայտնուելու համար։

Երիտասարդը շարունակում էր նայել, և կարծես ձանձրացած այս բոլորից, նստած տեղում երեսի վրայ

ընկաւ և նայում էր հէնց իր առաջը ծփծփացող ալիքներին, ուր ձկներն ահագին բազմութեամբ հաւաքուած՝ իրար սղմում, հրհրում էին քարերի մօտ. երիտասարդը մի խիճ առաւ, ձգեց նրանց վտառի մէջ, կենդանիները ցրիւ եկան և կորան ջրի խորքում:

— Դուք էլ ձանձրալի էք, գնացէք, դարձեալ մըրմընջաց երիտասարդը:

Արեւը բարձրացաւ, մշուշը վերացաւ, առաւօտեան հողմը խաղառ դադարեց, փոքրիկ ալեակներն էլ խաղաղուեցին. լճի մակերևոյթը հարթ հաւասար ապակու պէս այժմ պսպղում էր ականախտիղ փայլով, արևի շողերն ասես էլ չէին ներս թափանցում, այլ անդրադառնում էին և բեկբեկում մթնոլորտի մէջ օսկեգոյն խուրճերով:

Երիտասարդը նայում էր և չը կարողացաւ նկատել, թէ ինչպէս մի տարիքաւոր կին, որ գիւղից նոյն ժամին դուրս գալով քայլ առ քայլ հետեւել էր նրան, հասել էր նոյն թերակղզուն, անցել է հինաւուրց վանքի աւերակներից և այժմ մի փոքր հեռու կանգնած՝ ուշի ուշով հետեւում էր նրան, նայում էր նրա շարժումներին ծայրայեղ զգուշութեամբ: Կինը երևի արտասուում էր, նա բարձրացրեց առաջի գոգնոցը աչքերը սրբելու, այդ շարժումը խրտնեցրեց հաւալումներին, նրանք մի անախորժ ճիչ արձակելով իրանց լայն թևերը զարկեցին ջրի մակերևոյթին, մի քանի անգամ թափ առան և բարձրացան օդի մէջ: Նրանց հանած աղմուկից վախեցած նաև բազերն իրար անցան, կռկռացին, ձկնկուլներն էլ միւս կողմից խառնուեցին, ճչացին և ամենքը, կարծես խօսք մէկ արած, թռան դէպի Բայազէտի շամբուտները:

Երիտասարդը ցնցուեց, գլուխը բարձրացրեց, շուրջը նայեց և տեսաւ տարիքաւոր կնոջը և օտքի կանգնած լուռ նայում էր մռայլ, վշտոտ հայեացքով:

— Ասօ, քի մեռնեմ, զնաւիտ, դառնուկա, ինչ է պատահել, եղները գոմում մնացին, արօրը դրանը, ինչո՞ւ ես մօրդ ողջ ողջ թաղում, քեզ ինչ է եղել, երեսիդ նայեցի, սգաւոր բալա, և յետեիցդ ընկած եկայ:

Երիտասարդը շարունակում էր նայել մօրը մինեոյն ցաւոտ հայեացքով, ապա առաջացաւ դէպի նա, ձեռքն ուսին դրեց. մայրն արցունքոտ աղաչական աչքերը նրան դարձրեց.

— Տուն գնա՛ մայրիկ, ես կը գամ, կը գամ, ասաց Ասօն և հեռացաւ գնաց դէպի հեռաւոր ավերքը, հեռաւոր լեռները:

Մայրը կանգնած՝ նայում էր նրա յետևից երկար ժամանակ, երբ որդին ծածկուեց, գոգնոցով աչքերը սրբեց, մտաւ աւերակ եկեղեցին, ծունկ չորեց մամուռ պատ քարերի վրայ և աղօթում էր, աղօթում իր որդու համար, որ չարից ազատ մնայ:

Ճաշ էր արդէն, երբ նա աղօթքը վերջացրեց և երեւրալով ու վշվշալով տուն դարձաւ ջարդուած:

II

Ա... գիւղում ոչ ոք չիմացաւ, թէ ինչո՞ւ յանկարծ սուս կացաւ Ասօն: Գիւղի ամենից սիրուն, ամենից սրբոտ, ամենից ուրախ այդ տղամարդը, աղջիկների սիրոյ, երագների գողտրիկ առարկան, «Ջանգիւլիւմի» վիճակախաղի մշտական հերոսը յանկարծ մռայլուեց ու լռեց: Ասօն մնձեց՝ ինչպէս կարկաչին աղբիւրը խեղաուած երաշտից, ինչպէս սաղարդում երգող փոքրիկ թռչունը, որ ամպերի տակ յանկարծ նշմարում է բազէի ստուերը: Այնպէս լռեց Ասօն:

Նա տխուր էր, նա դարդ ունէր: Յաւեր կան, որ հսկայ սարն էլ տանել չի կարող, ջահիլ գալար սիրտն ինչ անի, երբ հոգին մումուռ է լալիս ու կրծքի տակ փոթորիկ կայ՝ ձեռքն ինչո՞ւ գործի, ինչպէս գործ: Գիշերն ամբողջ Ասօն անկողնում իր բարձը ճմռեց, կուժքը չանգոռեց, շրթունքները կծոտեց, մրմնջաց, անքաց, լուսաբացին վերկացաւ, թողեց եղներն ու արօր, պատից կախած թողեց կաշուէ խարազանն և հաստ քղանը, վըշ-

առտ հայեացք ձգեց այդ բոլորի վրայ և լուռ դուրս եկաւ դռնից։ Մայրը հասկացաւ, որ որդին մեծ ցաւ ունի, ողջ գիշերը հետեւել էր նրա տնքոյին։

— Ասօ, որդի, վար ու ցանքը, արտն ու արօր, ցաւդ ինչ է որդի ջան, հիւանդ ես։

— Ձեռ կարող մայրիկ, աշխատանքը ձեռքիցս վայր է ընկնում։ Եւ նա դուրս դնաց. բայց մայրն ինչպէս համբերէր. դուրս եկաւ յետեից ու քայլեց կամացուկ, իմանալու համար թէ ո՞ւր է գնում որդին։ Ասօն վանքի աւերակներում մօրը ճանապարհ դրեց և ինքը անորոշ մղար հայեացքով գնաց թափառելիւ դաշտերի և ձորերի խուղ հեռաւորութեան մէջ։ Եւ մայրը՝ խեղճ նուստփարը, ցաւած սրտով տուն եկաւ, նայեց սրահում, աչքերը յառեց դրանք, մինչև երեկոյ որդուն էր սպասում, իսկ նա չը կար ու չը կար. ասաց կը գամ, մայրը հաւատաց, բայց չեկաւ։ Եւ նուստփարը նստած մտածում է հազար ու մի սև բաներ և անցեալից շատ յուշեր ու պատկերներ մէկիկ մէկիկ եկան ներկայացան նրա աչքին. նրանք ամենքն էլ խօսում են իր տնից, իր օջաղից և շարքն այնքան երկար է, որ հասնում է մինչև իր ամուսնութեան առաջին տարիները, մինչև իր հարսնութիւնը։ Ի՞նչ օրեր էին։

Լաւ է յիշում նուստփարը. նա նոր ամուսնացել է Մուրադի հետ. օջաղը շէն է, բաղդը ժպտում է, նա ջահիլ, սիրուն կին է, ցանք ու արտ ունին, լուծ ու եղ ունին։ Յետոյ վրայ են հասնում նոր աւելի երջանիկ օրեր, նուստփարը մայր է, երկու գողտրիկ երեխաների մայր, նախ ծնուեց Գրքօն, երկու տարի յետոյ աշխարհ եկաւ Ասօն, իր թառախ Ասօն։ Մեծացան, հօրը թե ու թիկունք դարձան։ Ա՛հ, երբ երեկոնները իր զոյգ զաւակները զոյգ արծիւների պէս եգնների մէջքին թառած դաշտից տուն էին գալիս, երբ նրանց ձայնը հնչում էր դրան առաջ, ինչ էին զգում հայրն ու մայրը։ Լաւ էր է՛է՛... շէն, պայծառ օջաղ, ժրտյան գլխաւորը՝ բարի աշխատաւոր ամուսինը կենդանի, որդիներն՝ անմահ։ Հե-

ուռ են այդ բոլորը, երազի պէս են դալիս անցնում նրա աչքի առաջով:

Յիշում է ինչպէս հիմա. Նունուֆարն Ասօին էր շատ սիրում, հայրը՝ Գրքօին: Մեծն աւելի աշխատասէր, հօրն աւելի հնազանդ էր, իսկ Ասօն, գէ նա ուրիշ բան էր: Նա կարծես արծւի ճուռ լինէր, կարծես այս աշխարհում, այս երկնքի տակ, սեւեռը, ցաւոտ գիւղում ծնուած չը լինէր, նա գեղեցիկ էր և սիրում էր, որ ամեն բան լաւ, գեղեցիկ, գրաւիչ լինի, որ աշխարհում գէշ բան չը լինի: Ա՛խ նրա գլխարկը, այն միշտ թեք դրած գլխարկը, որ այնպէս սաղում էր նրա լայն երեսին, մազի այն փունջը, սիրուն գալարուն փունջը, որ կախուած էր ճակատի վրայ աջ կողմից:

Փոքր ժամանակ՝ Նունուֆարը լաւ յիշում է, նա Ասօին տանում էր հետը դաշտ, երբ ինքը գնում էր բանջար քաղելու: Ասօն հեռանում էր խմբից ծածկւում խոտերի մէջ և յետոյ վերադառնում ուրախ ուրախ կանչելով մի հազուագիւտ ծաղիկ ձեռքին բերում էր մօրը ցոյց տալիս:

— Տես, տես մայրիկ, որքան գեղեցիկ է, ծմակում գտայ, բարձր տեղ էր էէ հեռուից տեսայ, չանգուելով բարձրացայ և քաղեցի, էլի կ'երթամ: Թէ գտնեմ, կը բերեմ: Եւ երեսան կարմրած, հեալով նորէն վազում էր ծածկւում խոտերի մէջ, նոր ծաղիկներ հաւաքում, և դարձեալ ճշալով, ուրախ ուրախ մօրը բերում: Իսկ թիթեռները, ախ նա որքան էր սիրում, ինչպէս էր ընկնում նրանց յետեից, մանաւանդ՝ երբ թռելը գոյնզգոյն էին ու նախշուն: Քանի քանի անգամ լաց է եղել, երբ երկար չարչարուելուց յետոյ չի կարողացել բռնել ցանկացած սիրուն թիթեռ:

Հապա ամպերը... Ասօի մշտական սիրոյ, հիացմունքի այդ առարկաները: Մայրը քաղհան է անում, իսկ փոքրիկ Ասօն պառկել է խոտերի մէջ, ձեռքերը գլխի տակ դրած անյագ նայում է դէպի երկինք, ուշադիր, բորբոքուած աչքերով, ամպերի խաղին է հետեւում, նը-

րանց զանազան ձևերը դիտում։ Այդ երկնային խաղը յափշտակում է նրա մանկական ոգին, Ասօն տեսնում է նրանց ցրիւ գալը պատառ-պատառ, տեսնում է նրանց պարը, պտոյտները, հետևում է նրանցից իւրաքանչիւրի ամենաքնքոյշ, ամենանուրբ գալարներին, երազում է կարծես և ապա վազում է մօր մօտ։

—Մայրիկ, մայրիկ, տես այն ամպը, որքան սիրուն է, տես նա գնում է դէպի Մասիս, մայրիկ ինչո՞ւ բոլոր ամպերը դէպի Մասիս են գնում։

Խեղճ մայրը չի հասկանում, թէ իր փոքրիկն ի՞նչ է դուել ամպերի մէջ, բայց անորոշ կերպով զգում է, որ դա լու բան է, ապա բռնում է իր գաւակի սիրուն գլուխը և խանդավառանքով սղմում է իր բազուկների մէջ, սղմում է մայրական տաք, սիրալիւր կրծքին։

—Ա՛խ, արծիւ բալա։

Նունուֆարն ինչպէս մոռանայ, մի օր, ան, հազար երանի էր էն օրին, Ասօն հազիւ տաս-տասներկու տարեկան եզները տարել էր արածացնելու լճի ափերին, ինքը նստել էր մի քարի վրայ, աչքերը յառել ջրերին ամբողջ ժամերով, իսկ եզները ազատ, արձակ ձգուած՝ մտել, տրտել էին հարևան Յուսօի արտը։ Դեռ ճաշ չէր դած՝ մէկ էլ տեսաւ Յուսօն ինքը եզներն առաջն արած եկաւ դռդռուլով, իսկ նրա յետևից գալիս էր Ասօն գլուխը քաշ և այտերն ուռեցրած, սիրտը լցւած։ Հայրը՝ Մուրադը, զայրացած որդու այս անհոգութեան համար յանդիմանել սկսեց.

—Ախր ինչո՞ւ ես թողել եզները հարևանի արտը տրորեն։

Երեխան լուռ էր, գլուխը քաշ ձգած։

—Չէ՛ քեզ եմ հարցնում, կրկնեց հայրն աւելի զայրացած նրա յամառ լուռութեամբ։

—Ես... ես... լճին էի նայում... ձկները խաղում էին... էլ չեմ անի, ասաց երեխան հեկեկաց և գլուխը ծածկեց մօր փէշերի մէջ։

Հարևանը ժպտաց, դո՛հ այդ բացատրութեամբ,

Հայրն աւելի խոթողուեց երեխայի այս տարօրինակ պատասխանի վրայ, նա զայրացաւ, որ որդին դաշտ է գընում փոխանակ եզներին հսկելու, նստում, նայում է, թէ ձկներն ինչպէս են խաղում, աղբներն ինչպէս են իրար հրհրում: Բայց մայրը... դէ ի՞նչ անէր, իր տղան այնպէս էր, սիրուն էր ու սիրուն բանով գրաւում էր. նա գրկեց իր արտասուող զաւակին, համբուրեց թաց աչքերը:

— Օ՛հ, թառնն բալա, քեզանից ի՞նչ պիտի դուրս գայ: Տարիներ անցան Գրքօն և Ասօն հասած տղամարդիկ դարձան: Հայրն ասում էր, թէ երկսին մի անդամից պիտի պսակել և մի օրում հարսանիք անել: Գրքօն նշան գրին, բայց Ասօն ոչ ոքի չհաւանեց, սիրուն չեն, ասում էր: Հայրը փորձեց ստիպել իր ուզած աղջկայ հետ նշանել. իզուր, Ասօն բացէ ի բաց մերժեց: Ծար չը կար, պէտք էր Գրքօն հարսանիք անել Գիւլնազի Շողերի հետ: Բայց բաղդն այլ կերպ էր տնօրինել. հարսանիքից մի քանի շաբաթ առաջ Գրքօն մի քանի ընկերներով Բայազէտի շամբուտների մէջ կինճ որսալու էր գնացել, նոյն երեկոյեան ընկերները նրա անկենդան դին բերին տուն. կատաղի կինճը գնդակից ազատուած, իր փախստի ժամանակ, ժանիքով հարուածել էր Գրքօն և փորը պատուել և տեղն ու տեղը մահացրել: Ի՞նչ, Տէր Աստուած. խեղճ ծնողների գլխին ասես երկնքից քար ընկաւ. բաղդի առաջին հարուածները այդ Մուրադի ընտանիքին, բայց ի՞նչ հարուած. ո՞վ կարող էր տանել: Մուրադը նրանից յետոյ երկար չապրեց և նու՛նուֆարը մնաց իր մի հատիկ Ասօի և իր տասն տարեկան աղջկայ Շուշիկի հետ: Յաւը մեծ էր, բայց էլի, դէ Ասօն մենակ մի ընտանիք արժէր, նա մենակ մի ամբողջ տուն կը լցնէր, մայրն իր ցան Աստծուն յանձնեց և չը տրտնջաց: Ասօին աղերսեց, որ իր մեռած եղբոր նշանածը չը թողնի իր հօր օջաղից դուրս գնայ. Գրքօն բաժին չեղաւ, թող ինքն առնի: Ասօն մի փոքր մտածեց մօր առաջարկութեան վրայ և համաձայնեց:

Էլի լաւ էր, Նունուֆարը Ասօի պէս հասած ու նշանուած որդի ունէր, փոքրիկ Շուշիկն ունէր, այսքան նով էլ գոհ էր Աստուծուց. բազդն ունն է միշտ ժպտացել, ո՞վ ցաւեր, սեւեր չի տեսել, ո՞վ է այս փուշ աշխարհում կատարեալ երջանիկ։ Բայց այժմ այս ինչ է պատահում, բազդն այսքանն էլ շատ է համարում։ Ի՞նչ ունի Ասօն, որ այս քանի օր է մռայլուել է ու սգուորել։ Նունուֆարը հեկեկաց, գոգնոցը դէպի աչքերը տարաւ։ Դուռը ճռճալով բացուեց, ներս եկաւ մի փոքրիկ աղջիկ. Շուշիկն էր, դաշտից էր գալիս և փոքրիկ գոգնոցի մէջ բանջար էր բերում։

— Մայրիկ, Ասօին տեսայ, վազեցի հասայ, վրաս չընայեց, թողեց գնաց, մայրիկ չորս կողմից ինձ ասացին, թէ եղբայրդ քեզ չի սիրում։

— Օ՞ճ Շուշիկ ջան, բոլորը գնացին, բոլորը թողին ինձ սգաւոր ու անտէր, մէկ դու մնացիր, բալաս, քո սգաւոր մօրը մխիթարելու։ Նունուֆարը գրկեց փոքրիկ աղջկան, որ նայում էր արտասուող մօրը և չէր հասկանում, թէ ի՞նչ կայ, ինչո՞ւ է արտասուում, ապա ինքն էլ սկսեց լալ։

— Մայրիկ, երբ կը գայ Ասօն, ես նրա համար այսօր այնքան սիրեց ու զոխ եմ բերել։

— Կը գայ, կը գայ աղջիկս. Աստուած ողորմած է, կը գայ։

Երեկոյ էր, արեւ թեքուեց դէպի հորիզոնը, մայրն սպասում էր, Ասօն չը կար և չը կար։

Դաշտը դատարկուեց, մարդիկ յետ եկան, մառախուղն իջաւ, բայց Ասօն չը կար դեռ, մայրն ինքը հոգաց եգները, կերակուր տուեց, գոմը մաքրեց և նստեց էլի սպասեց։ Շուշիկի հետ կժկուած սրահի թմբի վրայ նա աչքերը յառել էր բակի դրանը։ Վերջապէս ոտնաձայն լսուեց, մայրը վեր կացաւ ընդ առաջ վազեց։ Ասօն էր... դարձեալ տխուր, դարձեալ մռայլուած։ Մեծ, սիրուն աչքերի վրայ թախիժը ծով էր կապել, գեղեցիկ, առնացի ճակատի վրայ կնճիռները կախուել էին ինչպէս

մութ ամպեր: Մայրը վախեցած՝ նայում էր և կարծես էլ չէր ճանաչում իր զաւակին. այնքան փոխուել, մաշուել էր նա այս կարճ ժամանակում:

— Ասօ, քե մեռնեմ, ի՞նչ ունես:

— Դարդ ունեմ մայրիկ, դարդ ծովի չափ:

— Յաւդ տանեմ Ասօ, որդի, ծով դարդդ ինձ տուր, ախ, ջահէլ ջիւան քո արեւին թող մութ ամպը հով չանի, դալար կեանքիդ հոտոտ ծաղկին թող ցուրտ հովը չը դիպչի:

— Ձէ, քեզ չեմ տայ դարդս մայրիկ, մի քիչ կը տամ սարին-քարին, մի քիչ կը տամ սև ժայռերին, գիժ գետակին աղբւրս կանեմ, մի քիչ էլ նա հետը տանի, թէ ծով դարդիցս էլի մնայ, էն էլ սրտումս խոր կը թաղեմ, որ աշխարհում մարդ չիմանայ, դարդս մեծ է, մայրիկ շատ մեծ, թէ որ յանկարծ «խալխն» իմանայ... ախ չեմ կարող, դարդը լաւ է քանց ամօթը:

— Հէյրան լինիմ քեզ Ասօ ջան, թող աշխարհում մարդ չիմանայ, դարդդ մենակ խեղճ մօրդ տուր, շատ չեմ պահի լոյս աշխարհում, չոր գլխիս հետ շուտ կը թաղեմ հողի տակ, մի մեծ ծանր քար էլ վրաս քաշիր, ես ու դարդդ ջուխտ քրօջ պէս լուռ կը քնենք փոսի մէջ, էլ աշխարհում մարդ չիմանայ, դարդդ մենակ խեղճ մօրդ տուր:

— Ձէ, չէ, մայրիկ, դուն էլ խեղճ ես, սարերն են մեծ, ձորերն են լայն ու խորունկ, մեր գիժ գետն էլ գիտէս իսօ որքան ուժեղ է, թող որ այնտեղ թաղեմ դարդս, քամիների հետ կը վազեմ ձորերում, փոթորկի հետ ժայռերի կատարներին կոռնամ, գիժ գետակի մոնչիւնի հետ ես ցաւիս երգը կասեմ և ամեն տեղ պատառ-պատառ ես ծով դարդս կը փռեմ, թող իմ մայրը չը տանջուի սրտիս խոր-խոր ցաւերով: Հանգիստ մայրիկ, թող ինձ հանգիստ դարդիս հետ:

— Ախ, քե մեռնեմ, էդ ի՞նչ դարդ է, ի՞նչ ամօթ, Ասօ ջան, որ սեւաւոր մէրդ էլ պէտք է չիմանայ: Օ՛ֆ, օ՛ֆ, Աստուած, մէջք եմ կոտրել, ծամ սիպտակել, որ

սեն իմ զաւկից հեռու մնայ, օջաղի ծիլ ծաղիկը չը թողումի, ինչ ես անում կապուտուր Տէր: Ասօ, Ասօ, մեղք է մէրդ, կամ ցաւդ տուր, կամ գերեզման, դաշտ ու ձորերն ինչ ես թափառում:

— Դաշտն ինձ կը փրկի, մայրիկ, դարդս եմ ցանում ձորերովը մէկ, ան, սարեր-ձորեր, ջան ձորեր, ողորմած ձորեր, այնտեղ բաց է մայրիկ, շատ բաց ու արձակ, լիք-լիք կը ծըրով շունչ եմ առնում և քամիների թևերի վրայ վազվզում, բաց ճակատս այրուած կուրծքս ծովին եմ տալիս, այնպէս լաւ է, այնպէս հանգիստ, այնտեղ այնքան բան եմ մոռանում, իսկ ինչքան շատ բան է պէտք ինձ մոռանալ:

Նունուֆարի ջուխտ աչքերից ջուխտ կաթիլներ կախուեցին և չորացած պառաւ այտերն ակօսեցին վերից վար. բայց մայրական տաք արցունքը չը կարողացաւ մարել զաւակի սրտի կրակը: Սիրող մայրը տանջուած որդու սրտի դարդը չիմացաւ: Զահլ-Ղիւան սրտի ցաւը Ա.... գիւղն էլ չիմացաւ:

Ասօն դարդ ունէր, դարդ ծովի չափ:

III

Գիւղը դաղտնիք չի սիրում, մութ բանից վախենում է: Գիշերը երբ սև խաւարն իջնում է պատում արար-աշխարհ, երբ աչքն ու գլուխը էլ չեն հաշուում իրար հետ, այնքան բաներ կան դիւղում, դաշտերում, սարերում, որոնք ցերեկը ոչինչ են, նոյն իսկ սիրուն գրաւիչ բաներ են, մթնում դառնում են սարսափելի: Մենաւոր ծառը թևեր ու գլուխ է ստանում և բռունցք է ցոյց տալիս ուշացած ճամբորդին, սարի կատարին չար աչքեր են պլպլում, ժայռը դալարում է, օրօրում, մացառները հաջում են, թմբերը՝ անքում, փոսերը՝ հեւում, տերևները փսփսում են չար բաներ, առուններն օձերի պէս քստում են, վիշապները բազմանում, գետերը լըց-

նում են շրջակայքը և ողջ բնութիւնը դառնում է հազար բերանով, հազար աչքերով, հազար ձերաններով մի հրէշ, որ խեղտել լափել է ուզում ուշացած ծամբորդին:

Դիւղը մութ բան չի սիրում, դադանիքն էլ մութ գիշեր է, հոգի է հանում, փոյթ չէ նոյն իսկ, թէ դա մի հատիկ սրտում թաղուած ծածուկ վիշտ է: Ինչ կարելի է կայ դադանիքի, թող ամեն բան պարզ, աշկարայ լինի, արևի պէս պայծառ, սրտերի խորքի խաւարն էլ լաւ չի: Արեգինը տեսաւ Ասօն, ուշի ուշով նայեց նրա ճակատի կնճիռներին, նրա աչքերի մէջ փայլող վշտին, տեսաւ այդ տանջուած դէմքը, այդ ծանր թախիծը և ինքը գիւշն էլ յօնքերը կախեց, աչքերը մուսլեց, երևի Ասօն մի խորհրդաւոր բան ունէր, մի ծածուկ բան, որ գուցէ նոյնքան ահաւոր նոյնքան անհաճոյ գիւղի համար, որքան մութ գիշերներին սարերում ձորերում գալարուող ստուերները: Թող ամեն բան պարզ լինի, խորհրդաւոր դադանիքն ինչ պէտք է, մութից խաւարից միայն չար բան է ծնում: Քանի՜ քանի՜ գիակներ են արիւնշաղախ փռուել մութ ձորերում ուշ գիշերին. քանի՜ սև բաներ են պատահել սրտերում թաղնուած դադանիքներից:

Ասօն ինչ ունի, Արեգինը պէտք է իմանայ:

Ասօն լուռ է, մօրն էլ չի ասում իր դարդը, տէրտէրին էլ չի ասում, բայց պէտք է իմանալ, պէտք է որոնել, քրքրել, ծագումը պէտք է գտնել, մութ բանի վրայ մի ճրագ վառել, մի շող ցողացնել: Երևի մի պատճառ կայ, խօսմ Ասօն չէր կարող հէնց այնպէս առանց պատճառի սեւութել, լուել, քարանալ: Կամ չար է պատահել, կամ վախեցել է, կամ ո՞վ գիտէ ինչէ: Թէ չէ ինչո՞ւ է գիւհարի պէս աչքերը չռած, մազերը խառնակ թափառում դաշտերում, վազում գետի հետ, հօտադներին վախեցնում: Հարց ու փորձ արին, դէս ու դէն ընկան պառաւներն եկան գնացին Նունուֆարի հետ փափաացին, գլուխներն օրօրեցին, աղջիկներն էլ իրար մէջ հազար ու մի պատմութիւններ սարքեցին, քշիչացին նրա նշանածի՝ Երգերի անդին էլ մէջ բռնաւ:

երկու անգամ նշանուած աղջիկ, ով գիտէ... բայց այդ բոլորից բան չը դուրս եկաւ:

Ա... գիւղը չի մացաւ Ասօի գարգը, նրա ստրի գաղտնիքը:

Բայց գիւղը գաղտնիք չի սիրում, նա գաղտնիքից վախենում է, նա մութ բանից դողում է, մի բան պէտք էր անել, մի բան պէտք էր հնարել: Սիրուն «բոյ ու բուսածով» տղամարդ է Ասօն, Արեգինի պարծանքն է, աչքն է, երբ յայտնուում է, ողջ նրան են նայում, մօրը երանի տալիս, մատով իրար ցոյց տալիս, դէ երբ մի ամբողջ գիւղ աչքը տնկած մի հատ թիկունքի, մի հատ ճակատի, մի հատ երեսի նայի, դրանից բարի բան չի դուրս գայ: Աչքն ինչ ասես չի անի. Ասօին աչքով են տուել, Ասօն գժուել է:

Գիւղը հանգստացաւ, էլ գաղտնիք չը կար, այսպէս լաւ էր, ինչ փոյթ՝ թէ Ասօն մնաց էլի թափառական, սգաւոր ու մռայլ, որ նա շարունակում է վազվզել գետի ընթացքով մագերը քամուն տուած, բաւական է, որ այժմ գիւղը գիտէ գաղտնիքը, Ասօին աչքով են տուել, նա գժուել է: Գաղտնիքի վրայից խաւարը վերացաւ, բանը պարզ էր. աշկարայ, արեւի պէս պայծառ:

Այսպէս լաւ էր:

Մի բան միայն մութ էր մնացել գիւղի համար, ոչ ոք չէր կարողանում բացատրել, թէ ինչո՞ւ Ասօն գաշտ գնալիս երբէք չի անցնում Շիրինենց փողոցով, որ ամենայնպէս մար և ամենատրուի ճանապարհն է գիւղից դուրս գնալու: Ինչո՞ւ է ընտրում խոտոր ճանապարհներ: Առաջ խօսմ նա այդպէս չէր, նա էլ ողջ գիւղի պէս այդ փողոցով էր անցնում, այժմ յանկարծ ինչ պատահեց:

Երկար մտածեցին, հազար ու մի ենթադրութիւններ արին, վերջ ի վերջոյ եկան այն եզրակացութեան, թէ այնտեղ՝ Շիրինենց փողոցի վրայ է բնակուում տիրացու Գրիգորը, հռչակաւոր գրբացը, նա որ չարերը կապել, կաշկանդել գիտէ: Դէ, Ասօին չարերը կապել, կաշկանդել են, որ այն կողմերից չ'անցնի, որ անցնի,

ո՞վ գիտէ, կարող է փրկուել Հաւատացնում էին, որ եթէ Ասօն յանկարծ անցնի այդ փողոցով, տիրացուի զարմանալի սուրբ գրքերի թըլխամբ նրա վրայից չար աչքի զօրութիւնը կը հանի, բայց չարը կապել է, նա չի գնայ այն փողոցով, անպատճառ հեռուից կ'երթայ: Զօրով էլ տանել չի կարելի, դա Աստծուն դուր չի գայ: Այս մութ բանն էլ պարզուեց. գիւղն իսպառ հանգստացաւ: Կամաց-կամաց Ասօն իսպառ մոռացուեց, մարդիկ էլ նրանով չէին զբաղւում և արժէք մի/թէ. Ասօն մի խեղճ ու կրակ խենթ էր, կարծողներ կային նոյն իսկ, թէ դեւերն էլ նրան խեղտում են ամիսը մի երկու անգամ, թէ նա ընկնում, փրկւում է, և հէնց այդ դեւերի համար է չոլերն ընկել, փախչում է նրանցից, որ ազատուի, բայց դեւերը հետեւում են:

Ասօի փոյթը չէր ամենեին, թէ ինչ է մտածում իր մասին գիւղը, նա շարունակում էր իր թափառական կեանքը և մօր բոլոր հարց ու փորձերին տալիս էր խուսափողական պատասխաններ: Երբեմն նոյն իսկ կարծէք, որպէս զիջողութիւն մօր թախանձանքներին նա մի քանի օր իրար վրայ տանն էր մնում, գործի էր կենում, բայց յետոյ նորից թողնում էր ամեն բան և էլի թափառում, օրերով տուն չէր գալիս:

Կամաց-կամաց նա դաշտերի ինքնագլուխ պահապանը դարձաւ, մի երկու անգամ մոլորուած անասուններ բերեց տէրերին յանձնեց, այնպիսի լրջութեամբ և այնպիսի խրատներով ու խորհուրդներով, որ գիւղացիք զարմացած մնացին. խենթի գործ չէր: Այդ քիչ է, երբ նա տեսնում էր դաշտում մէկի ձեռքով կատարուած հարեանի արտի զիանը, այնպէս էր զայրանում, կարծէք սեփական արտը տրորելիս լինէին: Հօտաղները հեռուից նրան տեսնելիս աւելի զգոյշ էին պահում իրանց անասունները: Բայց եթէ նա վրայ էր հասնում և մէկին բռնում էր յանցանքի մէջ, մօտենում էր լրջութեամբ, բռնում էր յանցաւորի ձեռքից, ցոյց էր տալիս իր կատարած

չարիքը, նայում էր աչքերի մէջ շեշտակի, ծակող հայեացքով և ասում:

— Սա վատ բան է, վատ բան, գէշ, դարչելի բան է. տէրն արիւնքրաինք է թափել, արիւնը սուրբ է, քրաինքը՝ թանկ: Եւ այդ բանը նա ասում էր այնպիսի համոզիչ, ու ցաւոտ շեշտով, որ անկարելի էր նրա հետ չը համաձայնիլ, նրա բորբոքուած լայն բացուած աչքերի մէջ մի բան կար, որից ամենքը քաշւում էին, ոչ ոք չէր կամենում լսել նրա այդ յանդիմանութիւնը, ոչ ոք չէր կամենում նայել նրա այդ տարօրինակ աչքերի մէջ:

Ասօի համար գիւղացիք շարունակում էին ասել, թէ խենթ է, բայց իրանք էլ իրանց հոգու խորքերում անորոշ կերպով զգում էին, թէ նա սովորական խենթ չէ, մի անօրինակ, խորհրդաւոր բան ունի իր հայեացքի, խօսքերի, վարմունքի ամբողջ արտաքինի մէջ: Ասօն դարձեալ սիրելի էր:

IV

Լճակի ափով այն աղջիկը մենակ էր քայլում: Միջահասակ էր, հարուստ, լիքը մարմնով, մէկն այն գիւղացի աղջիկներից, որոնք համարւում են գեղեցիկ իրանց կարմիր այտերի, կոլոր գէմքի, մեծ աչքերի, երկար մազերի համար: Եւ այդ աղջիկը համարեա վաղում էր առանց յետ նայելու, կարծես յետեն ընկած նրան հալածում էին: Նա չէր ճշում, ձայն չէր հանում, բայց արտասւում էր կամացուկ, մի վայրկեան կանգ էր առնում, աչքերը սրբում իր փէշով և կրկին շտապում: Եւ երբ ուրիշ աղջիկներ, երեւի ընկերուհիները նրան յետեից կանչում էին.

— Շոողեր, Շոողեր:

Աղջիկը շարունակում էր գնալ:

— Շոողեր մի դնա մենակ, յետ արի. էլ ոչինչ չենք ասի, արի:

Ազդիկը յետ չէր նայում: Լալիս էր և շտապում: Ընկերութիւնները յուսահատուած յետ դարձան դիմեցին դէպի դաշտը, իսկ Շողերը շուտով ծածկուեց բլրի յետևում:

Նա բանջարաքաղի էր դուրս եկել ընկերութիւնների հետ. դէ գնում էին, եկան, համոզեցին, տարան. մայրն էլ յորդորեց, որ գնայ, գուցէ դաշտում մի առ ժամանակ մոռանայ իր ցաւը սրտակիցների շրջանում: Բայց հակառակը դուրս եկաւ. հազիւ գիւղից մի փոքր հեռացան, որ նրանք իրար հետ փափալ սկսեցին.

— Ազդի Շողեր, ի՞նչ նիհարել ես. ասաց մէկը:

— Ազդի, ի՞նչպէս գոյնդ ձգել ես, աւելացրեց միւսը:

Այդ էլ անտանելի էր, բայց էլի համբերեց, տարաւ. աշխատեց խօսքը փոխել, երբ մէկ էլ երրորդը մօտեցաւ ու կամացուկ հարցրեց.

— Շողեր, նշանածդ ինչի՞ է քեզ թողնում, լսեղծ աղճիկ, ի՞նչ էդ տղամարդիկ:

Սա արդէն չափազանց էր. բիրտ ձեռքով նրա ցաւոտ վէրքը շօշափեցին. Շողերն էլ պատասխան չը գտաւ, կարմրեց, լեզուն կարկամեց, գլուխը քաշ ձգեց և միայն կարողացաւ ասել.

— Ձեզ ի՞նչ... հեկեկաց, արցունքը թափուեց աչքերից և յետ դարձաւ:

Այժմ նա սգալով տուն է գնում անիծելով այն վայրկեանը, երբ համաձայնեց դուրս գալ, գնում էր առաջուայ պէս տանը փակուելու իր ցաւն ու կսկիծը հայրենի յարկի տակ թագցնելու համար: Նա շրթունքները պինդ սղմել էր իրար վրայ, աչքերը գետին ձգել և քայլում էր անընդհատ առանց ուշք դարձնելու լճի, լեռների, դաշտերի վրայ, առանց լսելու բաղմաթիւ ջրային թռչունների ճիչն ու աղմուկը: Իր փութկոտութեան մէջ ոտքի մաշիկի մէկը դուրս թռաւ, ազդիկը կռացաւ վերքեց և կրկին շարունակեց գնալ շտապ, կարծես վախենալով թէ կը հասնեն և նոյն հարցը կը կրկնեն իր ականջին:

— Անողորմ Աստուած, ի՞նչ եմ արել քեզ, միմիջում
Յունուար, 1903.

էին նրա շրթունքները, մէկն այնպէս եղաւ, սե կապեցի, այս էլ... օճֆ:

Լացը դադարել էր, նա այժմ մտածում էր: Քանի ժամանակ է չի տեսել Ասօին, ախ մէկ տեսներ, մէկ երեսին նայէր, մէկ աչքերի մէջ նայէր, հարցնէր, թէ ինչո՞ւ այսպէս... ընկերուհիներն ասացին թէ Ասօն նրան թողնում է, թէ ուրիշին է սիրում, թէ նրա համար է սար ու ձոր ընկել, ինչո՞ւ...: Մի տարի առաջ Շողերն այս օրը երեակայել անգամ չէր կարող, այն դժբաղդութիւնից, իր առաջին նշանածի մահից յետոյ էլի ամեն բան լաւ էր. ինչո՞ւ այժմ այսպէս, ինչո՞ւ... Ախ այն օրերը, գիւղի աղջիկները ողջ Ասօի բաղդով էին զբաղուած, որքան յոյսեր կային, ախր ո՞վ նրան չէր ուզի. Գրքօի մահից յետոյ երբ լուր տարածուեց, թէ եղբօր նշանածը Ասօն պիտի առնի, ոչ ոք չէր ուզում հաւատալ, ամենքը նախանձից ճաքում էին, ահա այդ նախանձի թոյնն է, որ ամենքը, իր ընկերուհիները թափում են նրա գլխին: Ինչո՞ւ... Ինչ է արել ինքը, ինչ մեղք ունի: Մէկ անգամ արդէն ջահիլ-ջահիլ սե կապեց, երեւի Աստուած էր կամեցել, ինքն ինչ անէր, որ առաջին նշանածը մուրազին չը հասաւ: Ասում են, թէ Շողերն ուրախացաւ, որ Գրքօն սպանուեց, ասում են, որ նա առաջ էլ հէնց Ասօի վրայ է աչք ունեցել, ասում են հազար ու մի բաներ:

—Անողորմներ, անաստուածներ, որ քարասիրտը կարող էր դեռ ուրախանալ, որ խեղճ Գրքօն այնպէս պատառ եղաւ. ինչ էք ուզում ինձանից, դու դատես Աստուած:

Աղջիկն ինքն իրան խօսում էր ու գնում: Նա այժմ մօտ էր թերակղզուն, որի վրայի հինաւորաց վանքի աւերակները արդէն ծրագրւում էին իրանց մամուսապատ քարերով: Չը գնա՞լ արդեօք այն քարերի մէջ, սուրբ տեղերում ուռած սիրտը դուրս թափել, աղօթել և լալ, պատմել ցաւերը Աստծուն, մտածեց աղջիկը: Նա իր չորս կողմը նայեց, մարդ չը կար. ճանապարհը ծռեց և

դիմեց դէպի թերակղզին, դէպի աւերակները: Մի քիչ
 յետոյ նա կանգ առաւ. նրան թւաց, թէ հազի ձայն է
 լսում: ուշադրութեամբ նայեց չորս կողմը. ոչ ոք: Առա-
 ջացաւ և դարձեալ կանգ առաւ. այս անգամ նա իրօք
 նշմարեց մէկին լճի ափին, փլած պատի յետեւում, մի
 քարի վրայ նստած էր. աղջիկը նայեց և կամացուկ ձեռ-
 քը տարաւ դէպի կուրծքը, սիրտը բռնեց յուզմունքից...
 Ասօն էր այնտեղ...: Առաջի վայրկենին աղջիկը կամեցաւ
 փախչել, և նոյն իսկ մի քանի քայլ ձգեց յետ, բայց
 կրկին ուշքի եկաւ յուզմունքից, կանգնեց, նորէն նայեց:
 Ասօն նստել էր, նայում էր լճին և չէր տեսնում, ապա
 ձեռք առաւ իր մեծ ձեռնափայտը և սկսեց մեղմիւ
 տաշել: Աղջիկը կամացուկ մօտեցաւ յետեւից, կանգ առաւ
 և նայում էր շնչակտուր: Ասօն շարունակում էր տաշել
 դուխը կախած, երբեմն-երբեմն ծանր հոգոց հանելով:
 Շողերը նայում էր յափշտակուած, վաղուց էր, որ չէր
 տեսել: Որքան դեղեցիկ էր, Տէր Աստուած, և որքան
 տխուր միաժամանակ: Մագերի մի փունջ աջ կողմից,
 գլխարկի տակից կախուել էր ճակատի վրայ. Ասօն սո-
 վորութիւն ունէր միշտ յետ յետ տանել այն, բայց այժմ
 սիրուն փունջը կախուել էր և մոռացուել կարծես: Քա-
 նի, քանի անգամ Շողերն իրանց քաղցր սիրոյ ժա-
 մերին համբուրել է մագերի այդ ոլորը և իր ձեռքով
 յետ տարել ճակատից, փռել սիրուն գլխի վրայ կամ
 ցած բերել ծածկել նրանով աչքերը՝ նրան զուարճացնե-
 լու համար: Էլի նա էր, նոյն Ասօն նոյն թաուլան Ասօն:
 Նստած էր, որ կանգնէր յանկարծ՝ մի ծառ, թէ նայէր՝
 մի Աստուած. միայն այժմ աչքերն էին թախծապատ,
 ճակատի վրայ՝ յօնքերի արանքում մի կնճիռ կար, իսկ
 միրուքը՝ սև սաթի պէս միրուքը՝ անօրինակ ձեռով աճել
 էր, երկարել: Շողերը նայեց՝ կուրծքը շարունակ յուզ-
 մունքից բռնած, այտերը բոցավառ, ապա թաթերի վրայ
 մօտեցաւ և քնքշութեամբ փարեց նրա պարանոցով.

— Ասօն:

Ապշած երիտասարդը ցնցուեց, ոտքի ելաւ և մեղ-

մով յետ մղեց աղջկան՝ ոտքից գլուխ նայելով։ Աղջիկը կոտորուեց, գլուխը քաշ ձգեց ասես ամաչելով իր արածից և ոտքի ծայրով սկսեց փոթել գետինը՝ աչքերը մի կէտի յառած։

—Աղօթելու եկայ, այս քարերը լիզելու, թրջելու իմ արցունքով, Ասօ, եկայ այս սրբի ոտքը ցաներս Աստուծուն պատմելու, եկայ իմ սրտի կսկիծն այստեղ թաղելու. այնտեղ էի, ուրիշների հետ, տեսայ, որ էլ տեղ չ'ունեմ, աշխարհում էլ տեղ չ'ունեմ. ինչե՞ր ասացին, ախ ուրքան կ'ուզէի խուլ լինել, չը լսել, ինչեր են ասում իմ չորս կողմում։ Ասօ, Ասօ, մեղք եմ ատար, ինչո՞ւ այսպէս... Երիտասարդը շարունակում էր լուռ նայել աղջկան։

—Շողեր, գուր եկար... և նա երեսը ծածկեց, աւելի մռայլ, աւելի գունատ ու տխուր, կարծես ամաչում էր նայել իր նշանածին, մի առ ժամանակ այնպէս մնաց, ապա կրկին նայեց։ Նստեց իր տեղում, քարի վրայ, բռնեց աղջկայ ձեռքը, նստացրեց իր կողքին.

—Որ եկար, դէհ նստիր։

Ձեռքն իր ձեռքում պահած՝ քնքուշութեամբ նայում էր աղջկայ աչքերին, կարծես աշխատում էր որոշել նրա վշտի խորութիւնը։ Աղջիկը հնազանդ՝ լուռ նայում էր, կարծես սպասելով՝ ինչ է լինելու։

—Երէկ նստած էի մեր գետակի ափին, շարունակեց Ասօն, լուռ նայում էի ալիքներին, ինչպէս այժմ նայում եմ այս լճին. յանկարծ դու էլ միտս ընկար, պատկերդ եկաւ, ուզեց առաջ կանգնել, ես էլ էի ուզում, որ մնայ, բայց չը մնաց, ես էլ չը կարողացայ պահել և նա ալիքների պէս, ալիքների հետ գնաց հեռացաւ։ Երկու չոր տերև ձգեցի ջուրը, միատեղ ձգեցի, նոյն տեղն ընկաւ, ջրի պտոյտը նրանց հետ խաղաց, խաղաց, նրանք առ ժամանակ իրար փարած՝ շրջաններ արին ջրերի վրայ, բայց մէկ էլ յանկարծ մի չար ալիք վրայ հասաւ հեռու տեղերից և նրանց առաւ իրարից բաժանեց։ Եւ գնացին այն տերևները զանազան կողմեր, և ես լացեցի, լացեցի։ Դու լաց եղել ես, Շողեր։

Աղջիկը հեկեկաց:

—Հա, դո՛ւ էլ ես լալիս, չը լինի՞ թէ դու էլ ես տերևներ ձգել գետի երեսին, և նրանք փախել են զանազան կողմեր. խեղճ...

—Ես տերևներ չեմ ձգել, ես չոր տերևը չեմ սիրում:

—Դու տերևներ չես ձգել, այդ լաւ է: Այստեղ՝ լճի ափի մացառներում անցեալները ես մի բոյն տեսայ, թռչնի բոյն, զոյգ գեղձանիկներ իրանց լալկան ճթճթոցով նստում էին այնտեղ և գուրգուրում, այնպէս լաւ էր: Ես աղօթում էի նրանց համար, ես ուզում էի, որ նրանք միշտ այնտեղ մնան, մնան, ես էլ նայեմ, ինչ շատ բան է, միայն նայեմ: Դու խօսմ սիրում ես նայել թռչուններին, թիթեռներին, դաշտերին, սարերին: Ես էլ նայում էի իմ թռչուններին. աշխարհի մէջ շատ անգամ մեր բազդի համար նայելն էլ մեծ բան է: Այսօր էլ եկայ՝ բունն աւերուած, մացառը ջարդուած գտայ, թռչնիկներից մէկը չը կար, միւսը վիրաւոր ու տխուր կծկուել էր մի ճիւղի վրայ, և նրա շուրջը մանրիկ փետուրներ, որ քամին առնում, ցրում էր լճի երեսին, և ալիքները տանում էին հեռո՛ւ, հեռո՛ւ ափերից: Սգաւոր թռչնիկն ինձ նայեց, ապա թափ առաւ թռաւ, երևի անիծելով այս տեղերը, ուր այնքան ցաւ տեսաւ. ես մեղաւոր չէի, բայց ինձանից փախաւ: Ի՞նչ կարող էի անել, նայեցի աւերակ բնին, նայեցի փետուրներին և լացեցի, լացեցի: Դու թռչնի բոյն քանդել ես, Շո՛ղեր:

—Ձէ, չէ, Ասօ, ես բոյն չեմ քանդել, ուրիշը քանդեց իմ հիւսած բոյնը, քանդեց անողորմ կերպով և իմ խղճուկ փետուրները քամուն տուաւ աշխարհի չորս կողմերում: Ինձ թողնելով բնաւեր ու սգաւոր: Թո՛ղ, թո՛ղ որ ես լամ իմ բունն ու փետուրները. Ասօ, ինչո՞ւ այսպէս, ինչ է պատահել, օճֆ, բուժ դանակով ես մորթում ինձ. ինչեմ արել քեզ, Աստծուն, աշխարհ... Նրա ձայնը խզուեց. հեկեկոցը խեղդեց կոկորդը, և արցունքը թափուեց վերլստին:

—Հա՛, իրաւունք ունիս, լսց, լսց. դու ոչ ոքի բուն չես քանդել, բայց քոնը քանդեցին և փետուրներդ քամուն տուին։ Երեկ գիշեր ես էլի այնտեղ էի, գետի ափերում։ Ես սիրում եմ փախչող ալիքների ձայնը, նրանք էլ ինձ պէս կ'ասես իրանց ցաւիցն են փախչում, որ ազատուեն։ Հեռու ձորից, այ էն սարից էն կողմը մի երգ էր լսւում։

«Էս լեռներում, ճանապարհից քիչ հեռու,

Մի եղջերու մրմնջում է, հառչում

«Ծանր ցաւից, մի վիրաւոր եղջերու

«Էս լեռներում, ճանապարհից քիչ հեռու»

—Գիտե՛ս, Շողեր, երգը ճշմարիտ էր ասում։ Նետը դիպաւ մի օր խեղճ ու կրակ եղջերուին, նա վիրաւոր ու արիւնաքամ սարերըն ընկաւ իր ցաւից, փախաւ՝ որ ազատուի մահաբեր նետից, բայց խեղճը չը գիտէր, թէ նետը ամեն տեղ ման է ածում վերքի մէջ և ճար ու փրկութիւն չ'ունի, հեծեծում է, լալիս է լեռների, ձորերի միայնութեան մէջ, և քարերը տնջում են նրա ցաւից։ Երբ երգը լռեց, ես էլ լացեցի եղջերուի համար, աշխարհում կայ մէկը, որ ինձ համար լաց լինի, Շողեր։

—Ախր ինչ ունիս, Ասո՛, մատաղ, ինչո՞ւ ես այսպէս խօսում։

—Դարդ ունիմ, Շողեր, դարդ՝ ծովի չափ, թող ինձ իմ դարդով, տուն դարձիր շուտով և էլ ամենեւին մի արի. այժեամի պէս մենակ կը թափառեմ ձորերում և նրա արեան կաթիլների պէս ցաւս կը փռեմ ամեն տեղ։ Գնա՛, գնա Շողեր, քամու բերածը քամին կը տանի։

Աղջիկը ձեռքերը մեկնեց, փաթաթուեց նրա պառնոցով և ճակատը սղմեց նրա դէմքին։

—Ասո՛ ջան, մի ասա այդ, մեր սիրոյ համար, ես էլ կը գամ քեզ հետ, սար ու ձոր ընկած քայլ առ քայլ կը վազեմ քո յետեից. թէ սարում մնաս, կողքդ կը նստեմ, թէ քարում պառկես, վրադ կը հսկեմ, թէ ար-

ցունք թափեա, թող որ ես սրբեմ, Ասօ ջան, մեր սիրոյ համար...

— Սէրը, Շողեր... խեղճ աղջիկ, երբ ծառի վրայ թռչունի բոյնն աւերեա, նա էլ երբէք այնտեղ չի գայ բոյն դնելու: Եւ Ասօն մեղմով հեռացրեց աղջկայ ձեռքերը, մի փոքր յետ քաշուեց և ձեռնափայտը տաշել սկսեց:

— Ասում են Ասօն խենթ է, չար աչք է դիպել. չէ, դու խենթ չես, դու մոռանում, դու թողնում ես ինձ, դու անսիրտ ես: Թող այդպէս լինի. հին սևը կը գտնեմ, նորից գլխիս կը ձգեմ, եղբօրդ գերեզմանի վրայ կ'երթամ կը կծկուեմ, կը պատմեմ, կը պատմեմ իմ սև օրը:

— Գերեզման ես ուզում, հեռու մի գնա, Շողեր, իմ սրտում այժմ մի գերեզման կայ խոր ու սև. տես, ես տաշում եմ, տաշում անընդհատ, դադադ եմ շինում՝ նրա մէջ մի կեանք թաղելու համար: Թող ինձ, Շողեր, տերեւները շատ պտոյտ եկան ջրերի վրայ, չար ալիքն եկաւ հասաւ, ժամանակ է բաժանուելու, թող գնան այժմ իւրաքանչիւրն իր ճանապարհով: Ի՞նչ կարող ենք անել, կեանքի ծովը լայն է, ալիքները բազմապիսի: Բնող...

— Դու ինձ էլ չես սիրում...

— Չէ, չէ, Շողեր, օօֆ... պատասխանեց Ասօն սրտնեղութեամբ, վերցրեց ձեռնափայտը, ոտքի կանգնեց և առանց յետ նայելու հեռացաւ, գնաց: Աղջիկը նայում էր նրա յետևից, ապա մի բան միմեջաց, գոգնոցով աչքերը սրբեց և դառնալով նայում էր լճին: Դարձեալ բաղերն օրօրւում էին ջրերի վրայ, դարձեալ հաւալունները լողում էին արևի շողերով ողորուած, ամեն բան գեղեցիկ էր շրջակայքում, բայց աղջիկը նստած, կամ աւելի ճիշտ՝ ընկած էր ջարդուած, նայում էր, բայց ոչինչ չէր տեսնում: Աղօթքի մասին էլ չէր մտածում, ինչու աղօթել, ում աղօթել. նա գլուխը բռնեց ձեռքերի մէջ. ուր գնալ այժմ: Թունը դադարի է, ցուրտ, ընկերուհիներն անսիրտ, նախանձոտ, մայրը

շարունակ վշվշում է և սրբերի գուռը գնում: Բ՛ար գնալ, Բ՛ար փախչել, Բ՛ար թագնուկ: Ալիքները դալիս՝ մեղմով զարկում էին ափերին թեթև ճղփիւնով, նրանց ցայտումները թրջում էին Շողերի ոտները, և նա շարունակում էր մնալ միևնոյն տեղում:

Աւերակներին նայեց. մնայլ ու սգաւոր հինաւորաց քարերն իր սրտի պէս սև, իր սրտի պէս վշտահար կանգնել էին ջրերի ափին, նայում էին ալիքների մէջ և կարծես լալիս էին նրանց ծոցում իրանց դարաւոր ցաւը: Ամեն բան այստեղ համապատասխանում էր Շողերի սրտին, ամեն քար ասես նրա հետ լալիս էր: Այս աւերակները, այս կիսափուլ պատերը, այս խոնարհած կամարները ամենքը միասին ասես մի մեծ սիրտ լինէին նոյնպէս սև, նոյնպէս քանդուած, որպէս Շողերի սիրտն էր: Եւ նա կ'ուզէր երկար, թէկուզ յաւիտեան մնալ այստեղ, այս ծփծփան ալիքների մօտ, որոնք դալիս, զարկում էին աւերակների ոտքին և կարծես փափսում էին նրանց հետ այս խուլ միայնութեան մէջ, ուր վըշտահարը կարող է խօսել իր սրտի հետ, ինչպէս մի ուրիշ անձի հետ, ուր արցունքը վկայ չ'ունի, ուր վերքը մղկտում, մոմոտում է աշխարհից հեռու:

Աղջիկը շարունակում էր մնալ մի և նոյն տեղում նստած, ծնկները բազուկների մէջ և գլուխն օրօրում էր մեղմով: Զոյգ հաւալունները լողում էին փառահեղօրէն արևւի շողերի տակ ոսկեզօծ, կարծես լճի տէրերը լինէին:

— Երանի՛ ձեզ, անդա՛րդ հաւքեր, երկիրը ձերն է, երկիրնքը ձերն է, թէ չար աչք հասնի ձեզ ջրերի վրայ, անէծքով կը փախչէք դէպի վերերը. ա՛խ, թէ ես էլ ձեզ պէս թեւեր ունենայի, ձեզ հետ տարուէի ջրերի երեսին կամ ձեզ հետ միասին երկնքում ճախրէի:

Հեռու, դէպի հիւսիս, ափերը քերելով լճի վրայ օրօրում էր մի փոքրիկ ձկնորսական նաւակ՝ բաց արած սպիտակ առագաստը, որ այնպէս նմանում էր ծիծեռնակի զոյգ թեւերին: Շողերն այն չէր տեսնում

և նաւակը կամաց կամաց դալիս էր դէպի թերակղզին:

Հովը փչում էր հեռու ձորերից և Շողերի ականջին հասցնում մի ուրախ երգի ձայն: Ընկերուհիներն էին, որոնք երգում էին և բանջար քաղում: Նրանք երգում էին մատաղ սրտի յոյգերը, երգում էին սէր ու ինչու-թիւն, վարդ ու գարուն, ծաղկազարդ ձորեր ու սարեր: Ծանօթ էր երգը, ինքը Շողերը քանի՜ անգամ նոյն տեղերում նրանց հետ երգել է, նրանց հետ ցնծացել, իսկ այժմ...

—Երջանիկներ, մրմնջաց նա.

Երգի ձայնը մօտեցաւ, երևի ընկերուհիները դալիս էին, նա վեր կացաւ, որ հեռանայ նրանց չը հանգիպելու համար: Ծանր էր մի անգամ ևս տեսնել երջանկու-թեամբ փայլող այն դէմքերը:

Շողերը հազիւ մի քանի քայլ էր ձգել, երբ իր յետևից լսեց մի ձայն.

—Շողեր:

Աղջիկը յետ նայեց վախեցած... Ափի մօտ կանգնած էր փոքրիկ ձկնորսական նաւակը, և նրա մէջ նրստած էր իր հայրը, ձկնորս Նափօն, որ դուրս էր եկել լճի զանազան մասերում գրած ձկնորսական կողոփներն այցելելու և այժմ յետ էր գնում տուն: Նա մի առոյգ, յաղթանգամ ծերունի էր, մանրիկ, եռանդուն աչքերով, որոնց տեսողութիւնն այնպէս սրուել էր՝ տարիների ընթացքում լայնարձակ լճի վրա հեռաւոր հորիզոնները և երկինքը դիտելուց: Նափօն ոտաբոբիկ էր, վարտիկը ծալած մինչև ծնկները, ջրւտ բազուկները նոյնպէս մերկ էին մինչև արմունկները: Նա հագին ունէր մի հին արխալուղ ու մի կարճ մազէ աբայ, իսկ գլուխը կապած էր թաշկինակով գլխարկի տեղ: Արևից այրուած ու թխացած մորթին ոտների ու ձեռների վրայ պատած էր թաւ մազերով: Հաստ ու ճերմակ բերների տակ նրա չթունքներն իսպառ ծածկուել էին, իսկ դուրս ցցուած այտերը և ծնօտը ուժեղ վկայում էին մի կոշտ ու բիրտ բնավորութիւն, որ մշակուել ու կազմակերպուել է ազատ

բնութեան ծոցում, տարերքի հետ միաժ Կոիւնների մէջ։ Ամբողջ Ա... գիւղում նա յայտնի էր որպէս սրտոտ, անվախ, նոյն իսկ անողորմ մարդ. տառում էին, որ նա երբէք լաց չէ եղել և արցունքն ատելով ատում է. հաւատացած էին նոյնպէս, որ նա զարհուրելի կերպով վրէժխնդիր լինել գիտէ։ Ահա այս մարդն էր կանգնած նաւակի մէջ՝ թիակին յենուած իր հասակի բոլոր բարձրութեամբ. նաւակը տարուբերում էր նրա ոտների տակ, միջդեռ նավոն ըստ երևոյթին զարմացած՝ շարունակում էր նայել աղջկան։ Հանդիպումն անսպասելի էր և՛ մէկի, և՛ միւսի համար. Շողերը շփոթուեց, մի վայրկեան կանգ առաւ քարացած, սաստիկ գունատուեց, ապա գլուխը քաշ ձգեց ու մնաց յանցանքի մէջ բըռնուածի պէս։

— Շողեր, ի՞նչ ես անում այստեղ մենակ, կրկնեց հայրը ավր ցատկերով և դէպի աղջիկն առաջանալով։

— Ես... ես, ոչինչ, հայրիկ, բանջար քաղելու էի եկել... յետոյ չը քաղեցի, տուն եմ գնում...

— Տո՛ւն ես գնում, ինչո՞ւ չը քաղեցիր, լաւ եղանակ է. մենակ ես։

— Ձէ, հայրիկ, ընկերներս այն կողմը գնացին, ես չը հասայ, տուն եմ գնում։

— Բայց մենակ այստեղ, ճանապարհից հեռու, Շողեր ջան, լաւ չէ ախր։

— Ես գիտէի, որ դու այս տեղերը կը լինես, սպասեցի չ'եկար, ես էլ գնում էի։

Աղջիկը ստում էր, բայց ոչ յաջող, որովհետեւ խոստակցութեան բոլոր ժամանակ նրա ձայնը կերկերում էր, դէմքն՝ սկզբում գունատ ներքին յուզմունքից, այժմ՝ կարմրեց, ճակատը քրտնեց, այտերը վարդ դարձան։ Հայրը նայում էր ուշադրութեամբ, նա կարծես զգում էր, որ աղջիկը խաբում է։ Մի առ ժամանակ դէմ առ դէմ կանգնած՝ նրանք լուռ մնացին։

— Արի, Շողեր, արի, նստիր նաւակը, ասաց վերջապէս հայրը. այսպէս աւելի շուտ կ' հասնենք։

Շողերը մօտեցաւ գլխակոր, ցած իջաւ նաւակի մէջ, հայրը բացաւ սպիտակ առագաստը, և նրանք սլաքան ջրերի վրայից դէպի գիւղ, որ հեռու լեռնալանջի վրայ երեւում էր իր տափարակ տներով, որոնք այնպէս նմանում էին արեւիկոյ արած քարաթօթօշներին։ Խրճիթներէից ծխի պտոյտը ոլոր մնոր բարձրանում էր և լեռներէ վրայ վաղանցուկ մնւթ ամպեր կազմում։ Գիւղից վեր՝ կանաչ լեռնալանջի վրայ երեւում էին մեծ ու փոքր անասուններ, իսկ վարում, դէպի դաշտերը գնացող մեծ ճանապարհի վրայ երկու եղներ քաշում էին կանաչ խոտով բարձած մի սայլ։ Այս բոլորը գեղեցիկ էր, ինչպէս և կապուտակ լիճը, և բոլորը ողողւած էին դարնանային արևի պայծառ շողերով, բայց և սրանցից ոչ մէկը չէր դրաւում Շողերին, ոչ մէկի վրայ նրա վշտոտ հայեացքը չէր հանգստանում։ Նա գիտէր, որ հայրն իրան է նայում և գլուխը քաշ ձգած՝ աչքերը չէր հեռացնում ջրերից, որոնք կոհակներ կազմելով փախչում էին նաւակի տակից։ Շողերն այնքան տխուր էր, նա այժմ դարձեալ այնպէս գունատ էր։

— Գիտես, Շողեր ջան, կողովները մէկիկ-մէկիկ նայեցի, յոյս ունիմ առատ ձուկ հանել, կղզու շուրջը անթիւ են։

Աղջիկը դարձեալ լուռ էր, հայրը նայեց խռովուած ու չեշտակի։

— Շողեր։

Աղջիկը գլուխը չը բարձրացրէց և յանկարծ բարձրաձայն հեկեկաց, յորդ արցունքները թափուեցին, և նա գլուխը թաղեց հօր կրծքում։ Նալօն այս անգամ սաստիկ շփոթուեց, ինչ անելը չիմանալով՝ գրկեց զաւակի սիրուն գլուխը, ջերմութեամբ սեղմեց կրծքին ու մնաց կարկամուած, վշտոտ հայեացքը նաւակի մի կէտին յառած։ Աղջիկը շարունակում էր հեկեկալ. հայրը յուզմունքից խեղդուած՝ աշխատում էր ցոյց չը տալ իր թուլութիւնը, լուռ էին, առանց խօսքերի հասկանում էին իրար։ Շողերը երբէք հօրը չէր գանգատուել իր բախ-

տից, ոչ առաջին նշանածի մահից յետոյ և ոչ երկրորդի՝ Ասօի այս անօրինակ վարմունքից յետոյ. բայց հայրը միշտ կարգացել էր նրա դէմքի թախիծը, զգացել էր նրա խորը վիշտը և թագցրել էր իր յուզմունքը։ Անգամ կինը՝ Գիւլնազը նրա ծնողական թուլութեանը ականատես չէր եղել երբէք։ Այժմ առաջին անգամն էր, որ հայրը տեսաւ աղջկայ արցունքը, առաջին անգամ զգաց, որ իր սիրան էլ փշուր փշուր է եղել և էլ չը դիմացաւ.— ծեր, խստասիրտ Նավօն հեկեկաց երեխայի պէս։

— Ի՞նչ անեմ, զաւակս, որ ջուրն ընկնեմ, Աստծու կամեցածի դէմ մենք հողեղէններս ի՞նչ կարող ենք անել։

Շողերը շարունակում էր հեկեկալ, հօր ծեր աչքերից քամւում էին արցունքները, նաւակը պատռում էր ջուրը, և սգաւոր զոյգը տարւում էր ալիքների վրայով։ Կապուտակ լիճը մեղմ ծփանքներով ժպտում էր, հորիզոնը եզերող կանաչապատ ու ծաղկաւետ լեռները կարծես ծիծաղում էին վճիռ կոհակներին նայելիս, երկինքը ջինջ էր ու ժպտուն, միայն հայրն ու աղջիկն էին սգաւոր, որոնք տարւում էին նաւակի մէջ՝ խառնելով արցունքները կապոյտ ջրերին։

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

(Գր. շարունակուի.)